

УДК 378.147:37.013.74:001.891.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-6\(225\)-40-44](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-6(225)-40-44)

БАСЮК НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Nataliia Basiuk,

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

E-mail: natabasyuk@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5964-6098>

ЕМПАУЕРМЕНТ-ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

А Проаналізовано джерельну базу понять «емпауермент», «педагогіка емпвауерменту», «педагогіка наснаження». Розглянуто характерні особливості емпвауерменту як освітньої стратегії. Аргументовано актуальність вибору цієї стратегії у розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти. Встановлено, що емпвауермент-підхід як інструмент розвитку емоційного інтелекту узгоджується із законами емоцій Ніко Фріджа. Охарактеризовано окремі технології, форми та методи емпвауермент-педагогіки (нарративна бесіда, проекти, дискусії, дебати, диспути, рольова гра), що спрямовані на формування знань, умінь і навичок емоційного інтелекту як важливої психічної властивості, що є елементом професійних компетентностей майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: емпвауермент; емоційний інтелект; майбутній учитель початкової школи; освітнє середовище університету; нарративна бесіда; проектні технології; дискусійний метод; рольова гра

EMPOWERMENT APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY

S The article substantiates the relevance of the problem of developing the emotional intelligence of future primary school teachers. Attention is drawn to the fact that institutions of higher pedagogical education lack a comprehensive vision of a practical solution to the outlined problem, which necessitates a review of traditional practices and search for new approaches to the professional training of future primary school teachers. The implementation of the empowerment approach is proposed as an innovative and effective means of solving the problem.

The conceptual foundations of "empowerment", "pedagogy of empowerment" are analyzed. It has been established that the pedagogy of empowerment originates from Paulo Freire's "pedagogy of the oppressed". In its original form, it was conceived as a means of overcoming social inequality and colonial oppression through the development of literacy and education among the population, which over time would contribute to positive social change.

The characteristic features of empowerment as an educational strategy are examined. The relevance of applying this strategy in the development of emotional intelligence of future primary school teachers within the educational environment of a higher education institution is justified. It has been established that the empowerment approach as a tool for developing emotional intelligence is consistent with Nico Frijda's laws of emotions. Various technologies, forms and methods of empowerment pedagogy (narrative conversation, projects, discussions, debates, disputes, role-playing) are characterized, which are aimed at forming knowledge, skills and abilities of emotional intelligence as an important mental property, which is an element of the professional competencies of future primary school teachers.

Keywords: empowerment; emotional intelligence; future elementary school teacher; university educational environment; narrative conversation; project technologies; discussion method; role-playing game

Актуальність проблеми у загальному вигляді. Соціокультурні зміни в українському суспільстві, спричинені глобалізаційними процесами у світі, технологічним прогресом, необхідністю швидкого реагування й адаптації до суспільних викликів, зумовлюють осмислення нової реальності, звернення до людини з її цінностями, потребами, мотивами. Пріоритетним завданням вищої школи є не продукування знань, а формування особистості майбутнього фахівця. Центрація на особистості здобувача вищої освіти, фасилітація його розвитку постають у центрі якісної підготовки на етапі становлення його як професіонала.

Сучасна початкова школа потребує педагога творчого, критично мислячого, гуманістично спрямованого, комунікативно компетентного, інформаційно грамотного, вмючого застосовувати цифрові інструменти в освітньому процесі, організувати продуктивну педагогічну взаємодію, створити комфортне освітнє середовище для розвитку учнів. Особливі вимоги ставляться до інтелектуальної та емоційно-вольової сфер учителя. Фахівець з розвиненими навичками самопізнання, самоконтролю, емпатії, соціальних навичок здатен використовувати свої емоційно-інтелектуальні ресурси для досягнення навчальних цілей, гарантувати

ефективну педагогічну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу та успішно мотивувати учнів до навчання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема формування емоційного інтелекту особистості перебуває в полі зору сучасних науковців. Теоретичні основи проблеми розробляли Д. Гоулман, С. Дерев'янка, В. Зарицька, Н. Коврига, Д. Карузо, Дж. Майєр, Е. Носенко, П. Селовей, О. Чебикін та ін. Теоретико-методологічні основи професійної освіти майбутніх учителів початкової школи, окремі технології формування їхньої професійної компетентності, окремі аспекти проблеми емоційного інтелекту у своїх працях досліджували О. Антонова, В. Андрущенко, С. Вітвицька, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Луговий, Н. Мирончук, Н. Ничкало, Н. Сейко, С. Сисоєва та ін.

Погоджуємося з думкою Н. Білик, що після закінчення закладів вищої освіти «емоційна компетентність та емоційний інтелект мають і повинні виступати аспектом спеціального тренування у закладах неперервної освіти, адже орієнтація у власному емоційному світі, а відтак, й адекватна поведінка дозволяє гармонійно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу та бути професійно ефективним [1, с. 90].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений нами аналіз існуючого стану університетської підготовки майбутніх учителів початкової школи показав, що нині у вітчизняних закладах вищої педагогічної освіти відсутня цілісна система розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів, зокрема, майбутніх фахівців початкової ланки освіти. Наряду з розумінням значущості емоційного інтелекту в педагогічній професії і розробленістю загальних теоретико-методологічних основ проблеми, можемо констатувати відсутність теоретико-практичного вирішення проблеми у сфері підготовки майбутніх учителів початкової школи. Ефективне розв'язання окресленої проблеми вимагає перегляду традиційних підходів до фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи й пошуку та осмислення нових. Одним із таких педагогічних підходів в умовах освітнього середовища університету, що сприятиме розвитку емоційного інтелекту, вважаємо емпауермент-підхід.

Мета статті: висвітлити історію виникнення та зміст педагогіки емпауерменту, проаналізувати особливості й окремі технології емпауерменту як освітнього підходу до розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього середовища університету.

Викладення основного матеріалу. Поняття «емпауермент» усе частіше й частіше використовується в українській педагогіці. Воно бере свій початок від «педагогіки пригнічених», концептуальні засади якої у 1968 році розробив бразильський педагог, філософ і громадський діяч П. Фрейре [9]. Створена під впливом певних історичних подій, у яких брав безпосередню участь автор педагогічної концепції, «педагогіка пригнічених» розглядалась як нова освітня парадигма, впровадження якої в шкільну практику забезпечить звільнення від соціальної нерівності й колоніального гніту пригноблених бразилійців. П. Фрейре вважав, що головна місія освіти полягає не в акумулюванні

знань та їх запам'ятовуванні й відтворенні учнями, що призводить до розвитку пасивності, а в мобілізації особистісних ресурсів: критичної свідомості, прагнення до самоосвіти, мотивації, творчості. Це відбувається за рахунок розширення повноважень і сфери відповідальності учнів. В умовах, коли школярам надається свобода дій, можливість планувати і розв'язувати реальні практичні завдання, активно взаємодіяти з педагогом та іншими учасниками освітнього процесу, відбувається процес становлення особистості, трансформація її внутрішнього світу. Принцип «мислити і діяти» [6] – основний принцип «педагогіки пригнічених», який сприяє розвитку усвідомленості, критичному сприйняттю дійсності, глибоким змінам в когнітивній, емоційно-вольовій і поведінковій сферах особистості, що, у свою чергу, призводить до пробудження активної громадянської позиції та бажання брати участь в житті суспільства, що спричинить позитивні соціальні зміни і допоможе світу стати людянішим.

Термін «емпауермент» походить від англійського слова «empowerment», що в буквальному перекладі означає «розширення прав і можливостей». У науковому дискурсі поняття «емпауермент» використовується в політичних дослідженнях як конструкт, під яким розуміється соціально-політичний активізм, боротьба за права й повноваження. У галузі педагогіки й соціальної роботи поняття інтерпретується як активізація внутрішніх ресурсів (інтелектуальних, емоційних, мотиваційних, вольових, фізичних, поведінкових), що допомагає людині стати самостійною, ініціативною, впевненою в собі, відповідальною, здатною досягати поставленої мети. У якості характерних ознак емпауерменту Н. Яременко і Н. Коломієць [8] розглядають вимір влади як можливість впливу на поточні події, співробітництво без ієрархічних перепон і процес навчання. Педагогіка емпауерменту трактується як створення в освітньому середовищі закладу організаційних і психолого-педагогічних умов для появи мотивації, внутрішніх сил і натхнення до активної діяльності.

У працях вітчизняних науковців поряд з терміном «педагогіка емпауерменту» можна зустріти український відповідник «педагогіка наснаження», який, на нашу думку, точніше відображає емоційно-психологічний аспект самого поняття, що важливо в контексті проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів початкової школи. Колосальний вплив емпауерменту на внутрішні зміни особистості, що використовують у своїй роботі соціальні працівники, підкреслює Н. Кривоконь: «На рівні емоцій у клієнта мають з'явитися відчуття впевненості у своїх силах, насиченість енергією, певне піднесення, натхнення. На когнітивному рівні має відбутися переоцінка можливостей, формування позитивного, конвергентного мислення, розкриття потенціалу, прояв аналітичних здібностей тощо. Поведінкова сфера особистості має характеризуватися активністю, прагненням реалізації планів і конкретними діями, налагодженням взаємодії з іншими, побудовою нових стосунків, пошуком односторонніх» [2]. У педагогічній літературі дефініція «наснаження» тлумачиться як «процес, який дозволяє людям здобувати контроль над своїм життям.

Це не просто надання ресурсів чи можливостей, але й передавання відповідальності та влади» [4, с. 37].

Отже, емпауермент – це освітній підхід, суть якого полягає у наділенні вихованців владою, повноваженнями, свободою, розширенням їхніх прав і можливостей, формуванні здатності здійснювати цілеспрямований і незалежний вибір і перетворювати його в бажані дії і результати. Мова йде про можливість учитися користуватися таким ресурсом як влада, можливість самостійно вирішувати свої проблеми і вносити зміни, що впливають на якість як власного життя, так і найближчого оточення.

Емпауермент спрямовується на активізацію сильних сторін особистості, в результаті чого людина усвідомлює свої внутрішні сили й можливості, підвищує самостійність і контроль над власним життям. Ключовими характеристиками особистості, що змінилась під впливом емпауерменту, є: активна життєва позиція; високий рівень самосвідомості й емоційного інтелекту; чітке розуміння своїх прав і можливостей; отримання нової інформації та знань, їхнє критичне осмислення; впевненість у собі, своїй силі, упевненість у спроможності реалізувати бажані зміни; адекватне оцінювання всього, що відбувається довкола; готовність до діалогу й допомоги. У результаті власної активності, можливості самому планувати, приймати рішення і нести за них відповідальність, відбувається особистісне зростання. Особистість не тільки набуває внутрішньої сили, але й вчиться використовувати її для позитивних змін у своєму житті й житті навколишнього світу.

Використовуючи емпауермент-підхід як інструмент розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів початкової школи, ми враховували закони емоцій, які сформулював у 2006 році професор, директор Інституту емоцій та мотивації Амстердамського університету Ніко Фріджа [10]. Їх існує дванадцять, на деяких з них зупинимось детальніше.

Закон ситуаційного значення. Його суть полягає в тому, що подія сама по собі не здатна викликати емоції. Емоції виникають як результат ставлення людини до події, тобто внаслідок оцінювання ситуації, виникнення потреб, прагнень, мотивів.

Закон очевидної реальності: чим реальніше відчувається подія та її наслідки, тим більший емоційний вплив вона здійснює на людину.

Закон причетності: кожна емоція породжується індивідуальною потребою або мотивом.

Закон звикання: афективна цінність події втрачається з часом; до сприятливих умов людина звикає набагато швидше, ніж до тривалих труднощів.

Закон збереження емоційної цінності, значущості та рушійної сили емоційного впливу. Закон говорить про те, що емоційні події зберігають властивість викликати сильні емоції впродовж невизначеного часу, якщо не з'явиться ситуація, яка поставить цю властивість під сумнів.

Закон готовності до дії: об'єкт, на який спрямована емоція, витісняє всі інші інтереси й бажання і стає пріоритетним.

Закон урахування наслідків: за первинним емоційним імпульсом слідує вторинний емоційний імпульс, який прагне скорегувати його з огляду на можливі наслідки.

Особливо цінним у межах нашої проблеми є роздуми Ніко Фріджа про те, що емоції виникають у результаті відносин між індивідом і певним об'єктом чи подією. При цьому середовищу належить ключова роль: воно сприяє взаємодії. Будь-яка взаємодія є соціальною, вона неможлива без емоційного аспекту [5].

Емпауермент-підхід у роботі над розвитком емоційного інтелекту майбутніх учителів початкової школи передбачає використання таких технологій, форм, методів, які забезпечать інтерактивну, узгоджену взаємодію, побудовану на діалозі й партнерстві як між викладачем і студентами, так і всередині студентської групи. При цьому викладач переходить із субординізованої позиції, позиції транслятора знань і контролера в особистісно рівноправну позицію, стає союзником і консультантом. Взаємодіючи між собою, здобувачі вищої освіти вчать відкрито проявляти думки й емоції, обмінюватися ними, слухати, розуміти психоемоційний стан учасників взаємодії, проявляти терпимість, толерантність і емпатію. Вони вчать працювати в команді, домовлятися, рахуватися з поглядами інших, мотивувати оточення на дії, уникати конфліктів і, якщо ті вже з'явилися, легко розв'язувати їх, нести відповідальність за власну емоційну поведінку, оволодівають навичками емоційного контролю й емоційної саморегуляції, освоюють стратегії ухвалення рішень. Набутий під час міжособистісної взаємодії і комунікації досвід збагачує емоційно-почуттєву сферу майбутніх фахівців, створює платформу для розвитку емоційного інтелекту. Отримані під час навчання знання підвищують впевненість у собі. З боку одногрупників відчувається довірливе ставлення як до фахівця або експерта, до думки якого прислухаються в процесі прийняття рішень, що, в свою чергу, підвищує самооцінку, сприятливо впливає на емоційну сферу майбутнього вчителя початкової школи.

Емпауермент-підхід до розвитку емоційної самосвідомості майбутніх учителів початкової школи передбачає використання словесних методів, які допомагають усвідомити й розпізнавати власні емоційні стани. Один із них – нарративна бесіда. Слово «нарратив» походить від англійського «narrative» – розповідь, історія. В етимологічному значенні нарратив – «знання в розповіді». Нарративні практики дуже часто використовуються у психотерапії як розповідь пацієнтом прожитої історії, ситуації, коли його увагу зосереджують на власних емоційних реакціях щодо ситуації, емоційних діях, у результаті чого він сам визначає і намагається вирішити свою проблему. У практиці вищої школи нарративні бесіди набувають формату діалогу, який ґрунтується на життєвому досвіді здобувача. Розповідаючи історію про себе, про події зі свого життя, студент реконструює минулий досвід, повторно проживаючи пов'язані з ним емоції й почуття, аналізує його, але вже дистанціювавшись від проблеми. Запускаються процеси рефлексії та метамислення, що є важливою ланкою в розвитку емоційного інтелекту. У ході розповіді оповідач подумки «програє» альтернативні сценарії розвитку подій при умові зміни її когнітивної оцінки та емоційного ставлення до події або людини, яка спричинила негатив. Відтак нарративні бесіди допомагають прийняти власні емоції без

оцінювання, критики й самозвинувачення, сприяють розвитку рефлексивних умінь, позитивного мислення, вчать керувати своїми емоційними реакціями й надавати самопомогу. Роль викладача та інших слухачів зводиться до постановки уточнюючих запитань і наснаження до розмови, створення емоційно сприятливої атмосфери, яка б спонукала оповідача розкритися й поговорити про сокровенне.

Активізація і розвиток емоційно-інтелектуального ресурсу майбутніх учителів початкової школи відбувається в умовах активної співпраці, яку забезпечують проєктні технології. Участь у проєкті стимулює розвиток тих якостей, психічних властивостей, навичок, яким не навчають підручники; вони мобілізуються тільки через досвід. Проєкти наснажують до отримання нових знань, зміцнюють мотивацію, залучають до взаємодії й комунікації, сприяють розвитку ініціативності та креативності. Об'єднані спільною метою і спільним прагненням, учасники стають одностайними й рівноправними партнерами, що зближує їх між собою духовно. Під час розроблення проєктів (ознайомлювально-інформаційних, рольових, ігрових, дослідницьких, творчих, практико-орієнтованих) студенти самостійно відшуковують інформацію, розподіляють між собою ролі і завдання, складають план проєкту, працюють у командах, аналізують інформацію і презентують свої напрацювання, набувають досвіду розв'язання реальних проблем. Професійно-особистісний розвиток студентів відбувається в процесі розв'язання конкретної проблеми, коли їм для успішного досягнення бажаного результату потрібно спілкуватися, переконувати, проявляти повагу, довіру до інших, інтерес до їхніх думок, керувати взаєминами, робити усвідомлений вибір. Процес управління взаєминами ґрунтується на усвідомленні й керуванні власними емоціями, а також розумінні потреб, очікувань та емоційних станів інших учасників проєкту. Відтак перед майбутнім педагогом постає необхідність здійснювати емоційний самоконтроль, відчувати й розуміти емоції інших, виявляти емпатію.

Проєкти, групова робота, проведення міні-досліджень, організація тематичних свят, фестивалів, ярмарок, культурно-дозвіллевих заходів, соціальних акцій тощо, що побудовані на командній взаємодії, є ефективним емпатермент-засобом і дієвим інструментом розвитку емоційного інтелекту здобувачів вищої педагогічної освіти.

Доведено, що рівень розвитку емоційного інтелекту проявляється в емоційно насиченій ситуації. Змодельовати емоціогенні ситуації в освітньому процесі допомагають дискусії, диспути, дебати, які можна віднести до дискусійного методу. Зміст дискусії складає спірне питання, тому дискусія – це завжди зіткнення різних думок, різних точок зору. Саме в навчальних дискусіях студенти вчать логічно висловлюватись й аргументовано доводити власну позицію, асертивно слухати, терпляче ставитись до думки свого опонента, відчувати зміни в його емоційному стані, долати емоційну упередженість.

Г. Поліщук визначає чотири умови, дотримання яких забезпечить успіх проведення дискусії: 1) ретельне планування дискусії; 2) чітке дотримання правил ведення

дискусії; 3) обов'язкове дотримання регламенту; 4) педагогічне керівництво дискусією [3].

Дослідниці О. Шешукова, К. Казакова, В. Труфанова, Т. Поліщук [7] вказують на наявність трьох послідовних етапів у проведенні навчальної дискусії:

- підготовчий етап, який передбачає ознайомлення з темою дискусії, опрацювання пропонованої викладачем літератури, що підвищить власну компетентність, допоможе визначитись з позицією щодо спірного питання й озброїть логічними аргументами на відстоювання власної точки зору;

- змістовно-операційний етап – це безпосереднє проведення екскурсії, до якої залучаються всі студенти;

- оціночно-рефлексивний етап, який передбачає підбиття підсумків, аналіз проведеної дискусії, її культурного рівня.

Із метою уникнення під час дискусії конфлікту, який може перерости від зіткнення ідей і поглядів до міжособистісної сутички, важливо на роль ведучого обирати студента, якому властиві креативність, здатність до імпровізації, почуття гумору і який спроможний відчувати негативні емоційні коливання серед дискутуючих і вчасно розрядити напружену ситуацію, допоки вона не загострилася, тобто переключити їх із негативних емоцій на позитивні.

Отже, дискусія як метод педагогіки емпатерменту допомагає майбутнім учителям початкової школи набути досвіду спілкування та розуміння емоційних реакцій інших людей. Вона сприяє розвитку емоційної гнучкості й стриманості як елементів емоційного інтелекту.

Ще один дієвий метод емоційного інтелекту, про який варто згадати в контексті нашої проблеми, – рольова гра. В її основі – навчальна або реальна життєва ситуація, що розігрується. Проведення рольової гри потребує ретельної підготовки. Спочатку студентам повідомляють тему й мету гри, озвучують зміст кожної ролі, розподіляють по групах. У рольових групах обговорюється пропонована ситуація і виробляються стратегії поведінки відповідно до ролі. Наступний етап – імпровізоване програвання ситуації. У процесі взаємодії учасники висловлюють власні судження й думки, відчують особистісну причетність до того, що відбувається, вживаються в роль, висловлюють певне емоційне ставлення до свого персонажа. Якщо рольова гра містить конфлікт персонажів, гравці імітують можливу комунікацію і поведінкові реакції свого персонажа, зображають наростання емоційної напруженості, що супроводжує конфлікт. У такий спосіб вони переймають на себе емоції, які на даний момент переживає їхній герой, що розширює їхню власну емоційну палітру й поглиблює емоційно-чуттєвий досвід. Глядачі визначають правильність чи неправильність дій персонажів, осмислюють способи управління конфліктами, узгоджують із викладачем стиль поведінки в конфліктній ситуації. Завершується рольова гра підбиття підсумків, коли аналізується набутий досвід, думки й почуття.

Результати дослідження. Нами розкрито й проаналізовано зміст та особливості емпатермент-підходу до розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього середовища університету,

охарактеризовано методи й технології, які наснажують студентів до саморозвитку емоційного інтелекту.

Висновки з даного дослідження. Отже, педагогіка емпайерменту дозволяє створити в освітньому середовищі педагогічного закладу вищої освіти такі умови, що спонукатимуть до розкриття особистісного потенціалу майбутнього фахівця початкової школи, мотивуватимуть його до саморозвитку емоційного інтелекту. Використання емпайермент-підходу у роботі над формуванням означеної

властивості засновується на принципах гуманності, партнерства, поваги до особистості здобувача, що сприяє його наснаженню, розвитку емоційно-інтелектуальних ресурсів і соціалізації.

Перспективу подальших розвідок убачаємо у дослідженні стану сформованості емоційного інтелекту в здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньою програмою «Початкова освіта».

Список використаних джерел

- Білик Н. І. Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії у професійному середовищі. *Готовність до інноваційної діяльності: розвинення професійної та інклюзивної компетентностей педагога-майстра* : електрон. навч.-метод. посіб. / [упоряд. : І. О. Калініченко, Н. І. Білик ; за наук. ред. Н. І. Білик]. Полтава : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2024. С. 86–101. URL: <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/03/modul-2024-POSIBNYK.pdf>
- Кривоконь Н. І. Поняття наснаження в аспекті психології соціальної роботи. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2011. Т. XIII, ч. 3. С. 190–198.
- Полішук Г. Особливості дискусії та психолого-педагогічні умови її використання як засобу формування критичного мислення. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 38. С. 401–405.
- Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану : освітньо-професійна програма для короткотермінових курсів підвищення кваліфікації. Біла Церква : Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти, 2024. 39 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743958>.
- Смолік О. С. Емоційний інтелект і партнерська взаємодія. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* / за заг. ред. О. А. Гнізділової. Полтава : Вид-ць Шевченко Р. В., 2017. Вип. 1. С. 167–174.
- Хромець В. Пауло Фрейре: педагогічна концепція. Київ : Дух і Літера, 2024. 36 с.
- Шешукова О. В., Казакова К. С., Труфанова В. П., Полішук Т. В. Дискусійний метод – ефективна форма інтерактивного навчального процесу в підготовці лікарів-інтернів на кафедрі дитячої стоматології. *Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні* : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 21 березня 2019 р. Полтава, 2019. С. 243–245.
- Яременко Н. В., Коломієць Н. В. Емпайермент-педагогіка як модель гармонізації психокультурних складових архетипу «Puer» крізь призму стратегії сталого розвитку. *Публічне урядування*. 2019. № 3 (18). С. 501–509.
- Freire P. *Pedagogy of Indignation*. Boulder ; London : Paradigm Publishers, 2004. 129 p.
- Frijda N. H. *The Laws of Emotion*. New York : Psychology Press, 2006. 366 p.

References

- Bilyk, N. I. (2024). Emotsiino-etychna kompetentnist pedahoha yak chynnyk pozytyvnoi vzaiemodii u profesiinomu seredovyshchi [Emotional and ethical competence of a teacher as a factor of positive interaction in a professional environment]. In N. I. Bilyk (Ed.), *Hotovnist do innovatsiinoi diialnosti: rozvynennia profesiinoi ta inkluzyvnoi kompetentnosti pedahoha-maistra* [Readiness for innovative activity: development of professional and inclusive competencies of a master teacher] (pp. 86-101). Poltava: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. Retrieved from <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/03/modul-2024-POSIBNYK.pdf> [in Ukrainian].
- Kryvokon, N. I. (2011). Poniattia nasnazhennia v aspekti psykholohii sotsialnoi roboty [The concept of empowerment in the aspect of social work psychology]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii* [Problems of general and pedagogical psychology], XIII, 3, 190-198 [in Ukrainian].
- Polishchuk, H. (2013). Osoblyvosti diskusii ta psykholoho-pedahohichni umovy yii vykorystannia yak zasobu formuvannia krytychnoho myslennia [Peculiarities of discussion and psychological and pedagogical conditions for its use as a means of forming critical thinking]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly* [Pedagogy of higher and secondary schools], 38, 401-405 [in Ukrainian].
- Psykholohichna pidtrymka uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu: osvitno-profesiina prohrama dlia korotkotermynovykh kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii* [Psychological support for participants in the educational process under martial law: educational and professional program for short-term advanced training courses]. (2024). Bila Tserkva: Bilotserkivskiy instytut neperervnoi profesiinoi osvity. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743958> [in Ukrainian].
- Smolik, O. S. (2017). Emotsiinyi intelekt i partnerska vzaiemodiia [Emotional intelligence and partnership interaction]. In O. A. Hnizdilova (Ed.), *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori* [Preschool education in the modern socio-cultural space] (Is. 1, pp. 167-174). Poltava: Vydavets Shevchenko R. V. [in Ukrainian].
- Khromets, V. (2024). *Paulo Freire: pedahohichna kontseptsiiia* [Paulo Freire: pedagogical concept]. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Sheshukova, O. V., Kazakova, K. S., Trufanova, V. P., & Polishuk, T. V. (2019). Diskusiinyi metod – efektyvna forma interaktyvnoho navchalnoho protsesu v pidhotovtsi likariv-interniv na kafedri dytiachoi stomatolohii [Discussion method is an effective form of interactive educational process in the training of interns at the Department of Pediatric Dentistry]. In *Aktualni problemy suchasnoi vyshchoi medychnoi osvity v Ukraini* [Current problems of modern higher medical education in Ukraine]: materialy navch.-nauk. konf. z mizhnar. Uchastiu (pp. 243-245). Poltava [in Ukrainian].
- Yaromenko, N. V., & Kolomiets, N. V. (2019). Empaerment-pedahohika yak model harmonizatsii psykholokulturnykh skladovykh arkhetypu «Puer» kriz pryzmu stratehii staloho rozvytku [Empowerment pedagogy as a model for harmonizing the psychocultural components of the "Puer" archetype through the prism of a sustainable development strategy]. *Publichne uriaduvannia* [Public governance], 3 (18), 501-509 [in Ukrainian].
- Freire, P. (2004). *Pedagogy of Indignation*. Boulder; London: Paradigm Publishers.
- Frijda, N. H. (2006). *The Laws of Emotion*. New York: Psychology Press.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 02.09.2025